

. GUKWA UMUGENI

Mu Rwanda, **gukwa** ni ugutanga ikintu kemewe nk'inkwano kugira ngo ubone umugeni, kikaba ari ikimenyetso cyo kwerekana ko umugeni afite aho aturuka, ko atishyingiye, ko ashyingiwe n'umuryango. **Inkwano** rero yari ishimwe ry'umubyeyi w'umukobwa kubera ko yabaga yarareze neza, umwana akaba agiye gushinga urwe rugo.

A. Uko inkwano yabaga iteye

Mu kinyarwanda, umuryango wakwaga ukurikije uko ureshya. Hari abakwaga inka, abandi intama, ihene cyangwa amasuka. Iyo umuryango wabaga ukennye ariko babona ko ari abantu b'inyangamugayo, babahaga umugeni w'ubuntu cyangwa se umusore akajya gutenda kwa sebwake [Inteko Izirikana, 2003, p. 21].

Gutenda, byakorwaga n'umuhungu w'umukene cyangwa w'imfubyi udafite inkwano kandi kwa sebwake bayimusabye, maze akajya kugira imirimo akoraye mu gihe runaka. Iyo mirimo ni yo yabawaga nk'inkwano y'uwo musore [p.22].

Umugeni w'ubuntu na we yabagaho. Iyo usaba atashoboraga kubona inkwano kandi adashaka gutenda, yemeraga ko azayishaka, yayibona akayitanga. Mu muco wa kinyarwanda bakwa umukobwa cyangwa abana, ni yo mpamvu umugore warongowe adakowe bamukwaga amaze kubyara [Kayigana C., 1979, p.26].

Muri rusange mu Rwanda inkwano yari inka imwe ku babaga bayifite. Ku babaga batayifite batangaga ihene eshanu, esheshatu cyangwa se umunani. Aho batangaga intama, bakwaga imwe naho baba bakoye amasuka, akava ku masuka abiri kugera ku munani. Mu muhango wo gukwa mu Rwanda, buri gihe isuka yagombaga kugaragaramo (bayitaga inkwano nkuru). Niyo babaga bakoye inka, isuka yagendaga imbere bakayita "Cyoz cyogera inka" [Ndekezi S., 1984, p. 27].

Mu Rwanda, abakwaga inka n'amasuka ni bo babivugaga mu mazina yabyo bati: «*Twakoye inka cyangwa twakoye amasuka umubare runaka, naho ababaga bakoye ihene cyangwa intama ntibavugaga mu mazina ahubwo bavugaga ko bakoye itungo*» [Kayigana C., 1979, p.25].

Mu guhitamo inkwano umuryango uzatanga byakoranwaga ubwitonzi bwinshi cyane kuko inkwano iyo ari yo yose, yaba inka, ihene, intama cyangwa se amasuka, ntiyagombaga kuba ifite inenge cyangwa ubusembwa ubwo ari bwo bwose. Iyo yabaga ifite inenge umuryango w'umukobwa wabifataga nk'aho umuryango w'umusore ushaka kubabwira ko umukobwa wabo afite ubusembwa kandi ko ashobora no kuzakenya umuryango ashyingiwemo.

B. Uko bakiraga inkwano

Nk'uko twabibonye haruguru, mu Rwanda hari uburyo bubiri inkwano yashoboraga gutangwamo. Inkwano yashoboraga gutangwa uwo munsu mu gihe cyo gusaba cyangwa ikazatangwa nyuma y'igihe umuryango w'umusore umaze kwisuganya. Uburyo izo inkwano zakirwaga bwabaga butandukanye.

Iyo umuryango w'umuhungu wabaga waje witeguye gutanga inkwano, nyuma y'uko umusangwa mukuru akosheje umuryango w'umuhungu, umukwe mukuru yarahagurukaga akamurika inkwano yazanye. Yahagera ku isuka ari yo "*Cyozi cyogera inka*", akavuga ko ari yo izahingira inka ubwatsi. Akamurika igicuba cyo kudahira inka yazanye maze akayerekana.

Mu kumurika inka, iyo yabaga itambuka, umukwe mukuru yafataga ikiziriko, inkoni y'umushumba n'ikiziriko cyo gukoma isazi akabihereza umusangwa mukuru. Umuryango w'umusore wabaga wazanye umushumba uzi kuvuga amazina y'inka maze akaba ari we uyababwira. Iyo umushumba yabaga arangije kuvuga amazina y'inka, yaherezaga inkuyo umukwe mukuru, na we akamuha inzoga yitwa "*Amata y'abashumba*" [Ndekezi S., 1984, p.31].

Hari ubwo umuryango w'umusore wabaga wazanye abantu benshi bazi kuvuga amazina y'inka, bese bagendanga bakuranwa bavugaga amazina y'inka kugeza ku wa nyuma maze ufite inkuyo yateganyijwe guhabwa umuryango w'umukobwa akaba ari we uheruka akayishyikiriza umukwe mukuru akaba ari we uyihereza umusangwa mukuru.

Umuryango w'umukobwa iyo wamaraga gushima inka yakowe, umusangwa mukuru yafataga ya nkoni yahawe n'umukwe mukuru maze akayihereza umushumba wabo maze na we agaherako avugaga amazina y'izo basanganywe. Iyo usabwaga umugeni yabaga adashimye inkwano yakomezaga ya nkoni, akavugaga ko inka bayibonye ariko umuryango

w'umusore ukwiye kuzana murumuna wayo ndetse n'inzoga yo mu ibuye (inzoga yo gutebutsa). icyo cyabaga ari ikimenyetso ko bakwiye kuzazana indi nkwanu.

Cyaraziraga kuvana inkya mu rugo yakowe umugeni itarata amase ngo inagange. Guta amase cyari ikimenyetso cy'amahoro mu rugo n'ubutunzi buzagwizwa n'iyu nka bakowe. Inka iyo yamaraga kugaragaza ko ari mucyurabuhoro barayishoreraga bakayijyana mu rwuri [Nzajyibwami E., 2015, 19].

Mu muhango wo gutanga inkuyu hari uturere tumwe na tumwe nko mu Nduga no mu Gisaka, bayigabanyagamo kabiri umukwe mukuru agasigarana igice kimwe n'umusangwa mukuru agafata ikindi, kuko ngo iyo bayitangaga yose byasuraga kumara inkya mu muryango wakoye [p.20].

Nyuma yo gukwa, umukwe mukuru yarazimanirwaga byaba ngombwa akabyinirwa mbese abantu bakizihirwa. Iyo umukwe mukuru yasezeraga, umusangwa mukuru yasabaga abanyabintu kuzana agashinguracumu kagizwe n'ibinyobwa ndetse n'itabi maze bakabaherekeza bagataha. Iyo abaje gusaba babaga baturutse kure, barararaga bakabasezerera mu gitondo maze bagataha.

Mu gihe umuryango w'umusore wabaga uzanye inkwanu nyuma y'igihe basabye, iyo abaje gukwa bageraga ku irembo baravunyishaga maze bagategereza ko babakira. Bamaze guhabwa ikaze, umukwe mukuru yashoreraga inkya afite inkoni n'ikizinko, agasanga bayicaniye, se w'umukobwa ahagaze ku nkingi ya kanagazi. Bakaramukanya, bakicara, bakazimanira abashyitsi.

Muri uyu muhango, ntihagendaga abantu benshi kandi n'ababakiraga ntibabaga ari benshi. Ahenshi hagendaga se w'umuhungu, se wabo na nyirarume. Nta misango yihariye uyu muhango wagiraga ahubwo inshuti n'abavandimwe babaga bahujwe n'uyu muhango baraganiraga bakumvikana ku gihe n'umunsi umuryango w'umukobwa uzabahekera maze abazanye inkwanu bagasezera bagataha.

Hari uduce tumwe tw'igihugu nko mu Nduga, mu Gisaka, mu Mutara no mu Ndorwa bazanaga inkya ebyiri, imwe y'ishashi n'indi nto iyiherekeje. Iyo nka nto yasubiraga iwabo w'umuhungu iyo umuryango w'umukobwa wabaga ubahekeye umugeni.

Cyaraziraga kwakira inka mu kizima, bagombaga kuyicanira kandi yaba ari inka ikamwa musaza w'umukobwa agahita ayikama maze umuryango wabo ukihutira kunywa amata yayo kugira ngo hatazagira umuntu wo mu mihana ubatanga kuyanywa kuko bashoboraga guhumana. Mu miryango imwe n'imwe, iyo inka yabaga idakamwa barayirasaga maze bakanywa ikiremve cyayo nabwo birinda kuzahumana igihe hagize ubatanga kunywa ku mata yayo baribagiwe.